Idealisme, realisme en prudentie
Het Vaticaan en de internationale politiek

Koos van der Bruggen*

De afgelopen jaren hebben de stellingnames van de rooms-katholieke kerk tot veel discussie aanleiding gegeven, zowel binnen als buiten de eigen geloofsgemeenschap. De rooms-katholieke kerk neemt in de internationale politiek een heel eigen plaats in, die niet te vergelijken is met die van andere wereldgodsdiensten. Dat hangt voor een belangrijk deel samen met de hiërarchische structuur van deze kerk met een paus aan het hoofd. Daar komt nog bij dat de paus tevens staatshoofd is. In deze bijdrage wordt een korte historische schets gegeven van de rol en de plaats van de rooms-katholieke kerk in de internationale betrekkingen. Vervolgens is er aandacht voor de theologische en filosofische basis van de katholieke visie op de internationale verhoudingen. Deze visie wordt gerelateerd aan de inhoudelijke positiekeuze van het Vaticaan in enkele actuele discussies, in het bijzonder waar het gaat over de internationale rechtsorde en de plaats die de Verenigde Naties daarin inneemt, c.q. zou moeten innemen.

Vaticaan en Heilige Stoel

In tal van uitspraken, boodschappen, toespraken en encyclieken hebben pausen en andere kerkelijke gezagsdragers zich de afgelopen decennia uitgesproken over internationale maatschappelijke en politieke ontwikkelingen. Maar die officiële uitspraken vormen slechts een kant van de kerkelijke betrokkenheid. Het Vaticaan neemt ook gewoon deel aan het dagelijkse internationaal-politieke spel. Het Vaticaan is immers ook een staat met eigen grondgebied, een eigen staatshoofd en een eigen diplomatieke dienst. Volgens de katholieke traditie moet deze ministaat eerst en vooral de geestelijke vrijheid van de paus garanderen: hij is daarmee van geen enkele wereldse heerser afhankelijk.

De Vaticaanse diplomatie is vrijwel tegelijk met de natiestaat ontstaan: in de eerste helft van de zestiende eeuw werden voor het eerst pauselijke gezanten benoemd in Venetië, Parijs en Wenen. In 1701 werd een pauselijke academie opgericht om geestelijken op te leiden tot diplomaat. De pauselijke diplomatie was – en is – een instrument om, indien nodig, de rechten van de plaatselijke kerken te beschermen, aldus de Curie-bisschop Jean-Louis Tauran.[1] Daarnaast nam de Heilige Stoel in de jaren dat zijn grondgebied nog grote delen van Italië besloeg ook zelf

* Dr. J.J.G. van der Bruggen is bij de Universiteit Leiden werkzaam voor een door NWO gesubsidieerd onderzoek naar 'De Verenigde Naties en de ontwikkeling van mondiale waarden en normen'.

deel aan internationale (vredes)-verdragen, zoals de Vrede van Munster en de Vrede van Utrecht.
Langzamerhand werd de omvang van de Kerkelijke Staat en daarmee de politieke en diplomatieke invloed echter uitgehold. Deze invloed werd in volle omvang hersteld bij het verdrag van Wenen (1815).[2] De diplomatieke relaties worden overigens niet onderhouden met het geografisch aanwijsbare Vaticaanstad (behalve wanneer het over 'fysieke' zaken als postverkeer of telecommunicatie gaat), maar met de 'Heilige Stoel' die Vaticaanstad als territoriale basis heeft. Dat die territoriale basis geen noodzakelijke voorwaarde voor het onderhouden van diplomatieke betrekkingen is, bleek tussen 1870 en 1929 (toen een Concordaat met het Italië van Mussolini werd gesloten), toen de Kerkelijke Staat helemaal niet bestond maar wel alle actieve en passieve rechten van de internationale diplomatie gehandhaafd bleven.[3]
Momenteel onderhoudt het Vaticaan bilaterale diplomatieke relaties met 172 staten. Daarbij hebben de volgende onderwerpen prioriteit: bescherming van de waardigheid en de rechten van de mens; bevordering en verdediging van de vrede; ondersteuning voor instituties die de democratie bevorderen; en bevordering van een op rechtvaardigheid en rechten gebaseerde internationale ordening.
Laatstgenoemde doelstelling krijgt vooral aandacht in de multilaterale diplomatie. Het Vaticaan is vertegenwoordigd in de Verenigde Naties, maar ook in bijvoorbeeld de Raad van Europa. Het Vaticaan heeft in deze organisaties een waarnemersstatus. Daarmee wordt duidelijk gemaakt dat het niet gaat om behartiging van eigen belangen, maar om het algemene belang. Of zoals paus Johannes Paulus II het in 1995 tijdens een toespraak voor het Corps Diplomatique bij het Vaticaan formuleerde: "Telle est d'ailleurs sa raison d'être au sein de la communauté des nations: *être la voix qu'attend la conscience humaine,* sans minimiser pour cela l'apport d'autres traditions religieuses."[4]
De Vaticaanse diplomaten richten zich de afgelopen jaren ook steeds meer op "the defence of life and of the family", zoals Tauran het verwoordt.[5] Tijdens onder meer de Bevolkingsconferentie in Cairo (1994), de Sociale wereldtop in Kopenhagen (1995) en de Wereld Vrouwenconferentie in Beijing (1995) smeedde het Vaticaan coalities met soms weinig democratisch gezinde (moslim)landen om in katholieke ogen al te liberale voorstellen betreffende bijvoorbeeld abortus of samenlevingsrelaties te bestrijden. Deze vanuit de rooms-katholieke visie consistente lijn van redeneren leidt ertoe dat het Vaticaan niet gemakkelijk in een bepaalde hoek van het internationaal-politieke spectrum kan worden geplaatst. De bondgenoten wisselen al naar gelang de thematiek.

Een katholieke leer van de internationale betrekkingen?

Is er zoiets als een katholieke leer van de internationale betrekkingen waarop theorie en praktijk van het Vaticaan zijn gebaseerd? Dat een dergelijke leer bestaat wordt onder meer betoogd door de Amerikaanse auteur George Weigel.[6] Hij stelt echter dat de kerk deze eigen leer de afgelopen veertig jaar is vergeten. Dat is er de oorzaak van dat het Vaticaan de afgelopen jaren een door Weigel sterk bekritiseerde opstelling heeft gekozen inzake bijvoorbeeld de Irak-oorlog van 2003.

Weigel stelt dat de katholieke leer van de internationale betrekkingen valt te herleiden tot de kerkvaders Augustinus (354-430) in *De Civitate Dei* (de Stad Gods) en Thomas van Aquino (1225-1274) onder meer in *Summa Theologiae*. De theorie enige eeuwen later nader uitgewerkt en verfijnd door Spaanse theologen als Francisco de Vitoria (ca 1485-1546) en Francisco Suarez (1548-1617). Dan slaat Weigel opnieuw een paar eeuwen over om te concluderen dat de pausen Pius XII (1939-1958) en Johannes XXIII (1958-1963) de theorie verder hebben ontwikkeld. En daarna zou – aldus Weigel – de theorie dus zijn vergeten.

Wat is nu de inhoud van deze katholieke leer van de internationale betrekkingen? Weigel stelt dat volgens de katholieke traditie de politiek een arena is waar rationaliteit en morele verantwoordelijkheid een rol (behoren te) spelen. Daarmee onderscheidt hij de katholieke leer van opvattingen die stellen dat de wereldpolitiek een amorele of zelfs immorele aangelegenheid is. Overigens is in dit verband de relevantie van het aspect van rationaliteit niet direct duidelijk. Zijn het niet juist de politieke realisten à la Hans Morgenthau die niet nalaten te stellen dat zij pleiten voor een rationeel handelen op grond van welbegrepen eigenbelang (waarbij de moraal inderdaad op zijn best secundair is).[7]

Een tweede aspect is macht. Macht wordt niet gezien als iets slechts, maar als iets dat ook ten goede kan worden aangewend. Regeren zonder macht is onmogelijk; en – belangrijk – macht kan worden aangewend om vrede te bewerkstelligen.

Het derde aspect is het katholieke vredesbegrip. Daarmee wordt niet bedoeld de innerlijke vrede die iemand uit een relatie met God kan putten en evenmin de eschatologische interpretatie van een conflictvrije wereld. Neen, vrede betreft hier het bereiken van een toestand in de politieke gemeenschap waarbij orde, wet, vrijheid en rechtvaardige structuren bijdragen aan het gemeenschappelijke belang van een samenleving.

The tranquility of order is de leidraad voor de katholieke leer der internationale politiek. Deze visie bereikte een hoogtepunt, maar volgens Weigel tevens een voorlopig eindpunt, in 1963 met de encycliek *Pacem in Terris* van paus Johannes XXIII. Zeker gedurende het meer dan 25-jarige pontificaat van paus

Johannes Paulus II kwamen de mensenrechten steeds meer op de eerste plaats. De persoonlijke ervaringen van de paus in het communistische Polen hebben daarbij een belangrijke rol gespeeld. Voorts bleek het optreden van deze paus hem steeds meer tot een morele gezagsdrager te maken die daadwerkelijk invloed had op het wereldgebeuren. De ontwikkelingen in Oost Europa zijn daar het meest uitgesproken maar zeker niet het enige voorbeeld van.

De stelling van Weigel is nu dat dit optreden van de vorige paus noodzakelijk en uitermate zinvol is geweest, maar dat de kerk nu ook 'de tekenen des tijds' moet verstaan. We leven niet langer in een bipolaire wereld, maar in een wereld waarin de Verenigde Staten de heersende macht zijn op militair, economisch en cultureel terrein. De invloed van West Europa is afgenomen, terwijl nieuwe machten als India, China en Japan in opkomst zijn. Verder wijst hij onder meer op de wereldwijde communicatierevolutie en *last but not least* op de "new assertiveness of religious conviction as a factor in the politics of nations".

Weigel gaat ervan uit dat de natiestaat ook in de 21ste eeuw een belangrijke rol blijft spelen in de internationale betrekkingen. Naast, maar niet in plaats van staten zijn er nieuwe actoren: financiële en economische instituties en tal van niet-gouvernementele organisaties. En dan is er natuurlijk de Verenigde Naties. En daar zit de pijn voor Weigel: de Verenigde Naties is naar zijn mening niet in staat geweest om een van zijn belangrijkste doelstellingen ("save humanity from the scourge of war") te realiseren. Ook schiet de Verenigde Naties tekort in het oplossen van tal van regionale oorlogen en conflicten en dan ook nog eens bij de bestrijding van ziektes als SARS en AIDS. Verder laakt hij het feit dat de structuur van de Verenigde Naties toelaat dar een land als Libië daarbinnen voorzitter kan worden van de Mensenrechtencommissie. Kortom: de katholieke leer van de internationale betrekkingen moet het morele en politieke falen van de Verenigde Naties erkennen.

Daarnaast, want Weigel is nog niet aan het einde van wat bijna een requisitoir is, moet ook rekening worden gehouden met antidemocratische tendensen in de Europese Unie en met "a new and dangerous form of judicial activism in international legal institutions". De katholieke wereld moet begrijpen dat realisering van haar waarden niet dichterbij komt door "the tyranny of unelected judges".

Waarheen moet dit alles de katholieke theorie van de internationale betrekking leiden? Weigel komt tot de volgende prioriteiten:

(1) Verheldering van het onderscheid tussen *soft power* en *hard power*, waarbij de keuze voor *hard power* niet bij voorbaat moet worden afgewezen;

(2) Erkenning dat ook het eerste gebruik van geweld moreel gerechtvaardigd kan zijn;

(3) Relativering van de steun aan de rol van de Verenigde Naties en

de Veiligheidsraad;[8]
(4) Bezinning op de vraag of de standpunten van de kerk nog wel in de lijn van de rechtvaardige oorlog-traditie staan, als elke keer de conclusie is dat een oorlog niet gerechtvaardigd is.

Erkenning van deze prioriteiten zal ertoe leiden dat de katholieke leer van de internationale betrekkingen (opnieuw) een belangrijke bijdrage kan leveren aan de vraag hoe de wereld van na de Koude Oorlog en die van na 11 september 2001 moet worden ingericht. En daarmee komt hij terug op het belang van de *tranquility of order* als leidraad voor de internationale politiek.

Weigel verwoordt – vanuit de katholieke traditie – de momenteel heersende neoconservatieve visie in de Verenigde Staten. Want zijn kritiek op het verloren gaan van de katholieke leer van de internationale betrekkingen wordt vooral gevoed door de wetenschap dat de kerkelijke standpunten wel erg vaak kritisch uitpakken voor de Verenigde Staten. En dat terwijl de Verenigde Staten – met wellicht nog Groot-Brittannië – de enige staat is die vecht (soms letterlijk) voor een moreel wenselijke ordening van onze wereld. Waarom toch, zo lijkt zijn hartenkreet, wordt dat niet gezien en op waarde geschat door de rooms-katholieke kerk? Het antwoord op deze vraag is dat de paus op veel terreinen in ideologisch opzicht ongetwijfeld dicht bij het neoconservatieve gedachtegoed van de regering van George Bush zal staan, maar dat de rooms-katholieke kerk vanuit haar diplomatieke traditie ‘politiek realistisch’ (in de zin van Morgenthau c.s.) genoeg is om zich niet te identificeren met welke (tijdelijke) wereldse macht dan ook. Dit laatste wordt ingegeven door de principes van het natuurrecht waardoor de kerk zich in eerste en laatste instantie laat leiden.

Natuurrechtelijke ordening als leidend principe

Waarom zoveel aandacht voor deze in een aantal opzichten toch tamelijk discutabele visie van Weigel? Als er zoiets is als een katholieke leer van de internationale betrekkingen, dan heeft die theorie een bredere basis dan de bronnen waarop Weigel zich beroept. Wat hij met een groot woord katholieke theorie van de internationale betrekkingen noemt heeft eigenlijk vooral zijn neerslag gevonden in de traditie van de rechtvaardige oorlog. Want genoemde auteurs hebben vooral uitspraken gedaan over al dan niet gerechtvaardigde redenen om oorlog te voeren en over de morele aard van oorlogshandelingen (respectievelijk *ius ad bellum* en *ius in bello*). Zeker in de tijd van Augustinus en in die van Thomas bestonden er nog geen internationale betrekkingen zoals wij die nu kennen. Dat begon te komen in de tijd van Vitoria en Suarez, maar de geschriften van deze beide Spaanse theologen waren toch vooral bedoeld als ondersteuning van en (soms) kritisch com-

mentaar op het optreden van de Spanjaarden bij de koloniale verovering van Amerika. De invloed en het belang van deze auteurs op de rechtvaardige oorlog-traditie (die overigens ook wortels buiten de rooms-katholieke kerk heeft) mag geenszins worden onderschat, maar het voert te ver om te stellen dat zij nu de dragers zijn van een katholieke leer der internationale betrekkingen.

Theologisch gezien is binnen de rooms-katholieke kerk het belang van de kerkvaders Augustinus en Thomas van Aquino onomstreden, en dat zeker niet alleen en zelfs niet op de eerste plaats op het terrein van de internationale betrekkingen. Er zijn ook enkele kernbegrippen uit hun geschriften die zeker doorwerken in kerkelijke uitspraken over internationale betrekkingen. Rust, orde en waarheid zijn begrippen die direct voortvloeien uit de natuurrechtelijke traditie waarop de kerk zich baseert, niet alleen in internationaal politiek opzicht, maar bijvoorbeeld ook bij de beoordeling van medisch-ethische kwesties. De afwijzing van anticonceptie in de encycliek *Humanae Vitae* van paus Paulus VI (1968) is hierop direct terug te voeren. Wie kerkelijke documenten leest, van *Pacem in Terris* tot de laatste vredesbrief van Benedictus XVI (*In Waarheid Vrede*) zal zien dat genoemde begrippen als een rode draad door deze documenten loopt. Enkele citaten ter illustratie:[9]

De vooruitgang van de wetenschap en de uitvindingen van de techniek tonen ons duidelijk, dat er een *wonderbare orde* heerst in de levende wezens en in de krachten van de natuur. Ze laten ons ook de grootheid zien van de mens, die deze orde weet te ontdekken en de middelen weet te vinden om deze krachten te beheersen en aan zich dienstbaar te maken.
Paus Johannes XXIII, *Pacem in Terris* (1963), Inleiding, alinea 2

Een menselijke samenleving is dus geordend, functioneert goed en beantwoordt aan de menselijke waardigheid, als zij steunt op de waarheid, volgens de vermaning van de apostel Paulus, "doet de leugen weg en laat ieder met zijn naaste *de waarheid* spreken, want wij zijn elkanders ledematen". Hiervoor is nodig, dat men elkaars rechten en plichten erkent.
Paus Johannes XXIII, *Pacem in Terris* (1963), artikel 5, alinea 35

Wij zouden geneigd zijn te zeggen, dat gij [Verenigde Naties; KVDB] als het ware in de *tijdelijke orde* zijt, wat onze Katholieke Kerk in de geestelijke orde wil zijn, namelijk uniek en universeel. Voor de ideologische verheffing van de mensheid is er *op natuurlijk niveau* niets hogers denkbaar, want gij zijt geroepen om niet slechts enkele, maar alle volken als broeders te verenigen.
Paus Paulus VI, Toespraak tot de 20ste Algemene vergadering van de Verenigde Naties, 4 oktober 1965

In dat opzicht zou ik met bescheiden moed willen doen opmerken dat het eeuwenoude onderricht van de Kerk over de vrede, begrepen als 'tranquillitas ordinis' – '*de rust van de ordening*' in de definitie van Sint-Augustinus zich eveneens in het licht van de verdieping van Pacem in Terris heeft laten kennen als bijzonder betekenisvol voor de huidige wereld en dat zowel voor de staatsleiders als voor de eenvoudige burgers. […] De vraag die

> zich stelt, is dus de volgende: *welk type van ordening vermag die wanorde te vervangen* om mannen en vrouwen de mogelijkheid te bieden te kunnen leven in vrijheid, gerechtigheid en veiligheid? En omdat de wereld, ondanks alle wanorde, bezig is zich op vele domeinen (economisch, cultureel en zelfs politiek) te organiseren, rijst een andere, dringende vraag: volgens welke *principes* moeten die nieuwe vormen van *wereldordening* zich ontwikkelen?
> Paus Johannes Paulus II, *Pacem in Terris* – Een permanente opdracht. Boodschap ter gelegenheid van Wereldvredesdag 2003, december 2002, par. 6

> […] waar wil de uitdrukking ‘waarheid van de vrede’ ons van bewust maken? Om deze vraag op een juiste manier te beantwoorden, moet men zich realiseren, dat de vrede zich niet laat beperken tot het afwezig zijn van een gewapend conflict, maar begrepen moet worden als “*de vrucht van de orde, die in de menselijke samenleving is gelegd*”, een ordening “die moet worden verwezenlijkt door mensen, die dorsten naar een steeds volmaaktere gerechtigheid.” (*Gaudium et Spes*, 78). Als gevolg van een *door de liefde van God ontworpen en gewilde ordening* bezit de vrede een hem inwonende en onoverwinnelijke waarheid en komt overeen met “een uitzien naar en hoop, die onverwoestbaar in ons levendig aanwezig is”.
> Paus Benedictus XVI, In de waarheid van de vrede. Boodschap voor de 39ste wereldvredesdag 2006, december 2005, par. 3

Deze citaten – min of meer willekeurig gekozen, maar met tal van vergelijkbare citaten aan te vullen – laten zien dat, anders dan Weigel stelt, de kerk de laatste veertig jaar haar eigen leer zeker niet is vergeten. Die leer is evenwel niet specifiek een katholieke leer van de internationale betrekkingen, maar een alomvattend natuurechtelijk geïnspireerde theologische en filosofische visie, die consequent en consistent wordt toegepast of het nu de anticonceptie betreft of de internationale rechtsorde. Die consistentie heeft verschillende gevolgen. Allereerst leidt het ertoe dat de visie van de kerk over een bepaalde kwestie zeer voorspelbaar en weinig aan verandering onderhevig is. Het standpunt van de kerk over het gebruik van anticonceptiemiddelen, zoals de pil en het condoom, is daarvan een, zij het omstreden voorbeeld. Een tweede gevolg is dat de kerk in de praktische politiek door haar consistentie in soms zeer verschillende kampen terecht komt. Waar het gaat om medisch-ethische of seksuele debatten is dat niet zelden het conservatieve kamp, in gezelschap van soms niet erg democratische regimes. Maar op het terrein van de internationale betrekkingen en in haar opstelling tegenover oorlogvoering bevindt de kerk zich tegenwoordig vaak juist in het meer progressieve kamp van vredesbewegingen en internationalisten. Die positie heeft overigens meer te maken met de wijzigingen in het internationale en mondiale politieke landschap in de afgelopen veertig jaar, waarbij de Verenigde Staten uit politieke en wellicht ook moreel geïnspireerde overwegingen een steeds sceptischer houding zijn gaan innemen tegenover de Verenigde Naties dan het geval was tijdens de Koude Oorlog. Nu opereert het Vaticaan met zijn eveneens eeuwenoude diplomatie-

ke traditie weliswaar niet los van de realiteit, maar op dit vlak komt de rooms-katholieke kerk nog steeds – evenals vijftig of veertig jaar geleden – tot de conclusie dat de Verenigde Naties, met al haar beperkingen en falen toch nog steeds de instantie is die de *'tranquilitas ordinis'* het best kan realiseren.
De Italiaanse auteur Sandro Magister bestempelt dit als de 'Wilsoniaanse' lijn van denken.[10] Deze term refereert aan de idealen van de Amerikaanse president Woodrow Wilson, die na de Eerste Wereldoorlog aan de wieg van de Volkenbond stond. Magister wijst erop dat diens denkbeelden sterk overeenkwamen met die van de toenmalige paus Benedictus XV. Deze Wilsoniaanse lijn verhindert het Vaticaan niet om in de praktijk een realistische positie in te nemen, die wordt gecombineerd met de (diplomatieke) deugd van prudentie. Magister wijst erop dat wat hij de geopolitiek van het Vaticaan noemt zowel tegenover het fascisme (Nazi-Duitsland) als tegenover het communisme (in het verleden Oost Europa, nu nog Cuba) is gekozen. Dat houdt onder meer in dat – ondanks soms felle kritiek op die handelwijze van de kerk – contacten niet worden geschuwd met landen waarvan de kerk het regime verfoeilijk vindt.
Hoe de lijn van idealisme, realisme en prudentie in de praktijk wordt gehanteerd, wordt in de volgende paragraaf geïllustreerd aan de hand van twee voorbeelden.

Katholieke visie in de praktijk

Kernwapens
De katholieke kerk heeft een opvallende rol gespeeld tijdens de kernwapendebatten van de jaren tachtig. Tal van bisschoppenconferenties hebben zich – daartoe vaak uitgenodigd door hun gelovigen – gemengd in die discussie over de morele (on)aanvaardbaarheid van kernwapens. Dat leidde tot soms tamelijk uiteenlopende uitspraken. Het Vaticaan was allerminst gelukkig met deze diversiteit aan standpunten en visies. Paus Johannes Paulus II heeft daarom in 1982 de grenzen aangegeven waarbinnen de discussie zich diende af te spelen door de volgende uitspraak te doen over de nucleaire afschrikking: "In de huidige omstandigheden kan afschrikking, gebaseerd op evenwicht nog als moreel aanvaardbaar worden beschouwd, zeker niet als doel op zich, maar als een stap op weg naar een voortgaande ontwapening".[11] Aan die uitspraak hebben de verschillende bisschoppenconferenties zich ook gehouden. Dit kon de verschillen die er waren evenwel niet verhelen. De Franse bisschoppen[12] leken nauwelijks problemen te hebben met 'hun' *force de frappe*, terwijl hun Amerikaanse collega's de nucleaire afschrikking juist sterk bekritiseerden in een brief die soms een bijna pacifistische ondertoon had.[13] En de Nederlandse bisschoppen zaten daar weer tussenin.[14] Die moesten in hun stellingname laveren tussen de visie van de legerbisschop mgr. Ph. Bär en

de voorzitter van de vredesbeweging Pax Christi mgr. H. Ernst.

Met het einde van de Koude Oorlog is – net als in de rest van de samenleving – de discussie over kernwapens en afschrikking ook in de katholieke kerk vrijwel van de agenda verdwenen.

Wellichte mede vanwege de hernieuwde actualiteit van het kernwapenvraagstuk vanwege de kwestie-Iran voerde de nieuwe paus dit thema weer op in zijn nieuwjaarsboodschap 2006. Hij zei daarover het volgende: "Met talloze mensen van goede wil kan men stellen dat de visie van landen die vertrouwen op kernwapens om hun veiligheid te garanderen niet alleen destructief is maar ook volledig ongegrond. In een kernoorlog zullen er geen winnaars zijn, alleen maar slachtoffers."[15] Hij vervolgt deze passage met een oproep om te streven naar voortgaande en gemeenschappelijke nucleaire ontwapening. Dit is opnieuw ferme taal, maar naar de letter betekent het nog niet dat hij daarmee verder gaat dan zijn voorganger. Wellicht vormt zijn uitspraak wel de basis om in de toekomst tot een nieuwe beoordeling van de nucleaire afschrikking te komen. Het verloop van de wereldgeschiedenis maakt het mogelijk: we leven immers bijna twintig jaar na het einde van de Koude Oorlog (die de context was van de uitspraak van de bisschoppenconferentie en van paus Johannes Paulus II).

Een conclusie met betrekking tot de kerkelijke interventies in het kernwapendebat mag zijn dat daarin de 'realistische' en prudente diplomatieke benadering sterker is geweest dan de 'idealistische' leerstellige fundamenten van de kerkelijke visie.

Verenigde Naties en internationale rechtsorde

"Het bouwwerk dat gij hebt opgericht mag nooit ineenstorten; het moet vervolmaakt worden, steeds weer aangepast worden aan de eisen die de wereldgeschiedenis stelt."[16] Met deze woorden sprak paus Paulus VI in 1965 de Verenigde Naties toe, toen hij – ter gelegenheid van het twintigjarige bestaan van de volkerenorganisatie – als eerste paus het VN-hoofdkwartier bezocht. Deze uitspraak staat symbool voor de grote waarde die door de rooms-katholieke kerk wordt toegekend aan de Verenigde Naties. De pausen Johannes XXIII, Paulus VI, Johannes Paulus II en nu ook Benedictus XVI hebben bij tal van gelegenheden gepleit voor een sterkere internationale rechtsorde. Zij zien de Verenigde Naties als een onomkeerbare stap op de weg daarheen. Paus Pius XII, tijdens wiens pontificaat de Verenigde Naties werd opgericht, heeft zich minder expliciet over de Verenigde Naties uitgelaten. Maar ook hij ondersteunde de vaak moeizame pogingen van de Verenigde Naties om vrede en gerechtigheid op mondiaal niveau te bevorderen. Onder meer in encyclieken als *Pacem in Terris* (1963) en *Populorum Progressio* (1967) heeft de Heilige Stoel in de lijn van de Wilsoniaanse traditie blijk gegeven van een

zekere relativering van de nationale soevereiniteit en daarmee van een bijna internationalistisch te noemen benadering. De voor velen onverwacht felle opstelling van paus Johannes Paulus II tegen de buiten de Verenigde Naties om geïnitieerde oorlog tegen Irak in 2003 is hiervan eveneens een uitvloeisel. Magister verklaart deze opstelling van de kerk voor en tijdens de Irak-oorlog van 2003 toch vooral ook als realistisch: "The preservation of the 'status quo' in that area was held to be the surest antidote against the dreaded 'clash of civilizations' from which the Church had to dissociate itself as forcefully as possible."[17] Dat zijn verzet meer uit realistische inschattingen dan uit een morele overtuiging voortkwam, blijkt wellicht ook uit het feit dat hij deze oorlog ook niet als immoreel heeft veroordeeld.

Met zijn verklaring *In de waarheid van de vrede* van 1 januari 2006[18] (Wereldvredesdag in de RK kerk) plaatst de nieuwe paus zich duidelijk in deze traditie van de rooms-katholieke kerk. Benedictus XVI spreekt opnieuw het vertrouwen van de kerk in de Verenigde Naties uit. Hij pleit uitdrukkelijk voor een institutionele en operationele vernieuwing die het de Verenigde Naties mogelijk zou maken om beter en efficiënter aan de behoeften en noden in deze tijd van globalisering tegemoet te komen. Deze uitspraak kan worden gelezen als een duidelijke ondersteuning van de pogingen van secretaris-generaal Kofi Annan om de Verenigde Naties te herstructureren en te versterken; pogingen die tijdens de top ter gelegenheid van het zestigjarige bestaan van de volkerenorganisatie slechts zeer ten dele konden worden gerealiseerd vanwege het verzet van vooral ook de Verenigde Staten.

Vanuit de Heilige Stoel is er dus blijvende steun voor de rol van de Verenigde Naties, ook in tijden dat de volkerenorganisatie onder druk staat. Dat kan tot de conclusie leiden dat, hoezeer realiteitszin en haalbaarheid ook de Vaticaanse diplomatie mogen kenmerken, dit niet betekent dat de Rooms-katholieke kerk haar Wilsoniaanse traditie verloochent.

Tot slot

In de waarheid van de vrede is een van de eerste verklaringen van de nieuwe paus Benedictus XVI over de internationale samenleving. Het is te vroeg om op basis van deze verklaring tot definitieve conclusies te komen, maar alles wijst erop dat paus Benedictus XVI het op versterking van de internationale rechtsorde gerichte beleid van zijn voorgangers met kracht voortzet. Dat geldt meer in het bijzonder ook voor de handhaving van het internationale humanitaire recht, juist ook in tijden van oorlog. Zonder omwegen kiest hij voor de strenge formulering dat respect voor dat internationale recht bindend is voor alle volken.

De paus onderstreept zijn intenties nog eens extra door in deze brief te attenderen op de symbolische be-

tekenis van zijn pausnaam Benedictus (de patroonheilige van het nieuwe, vreedzame Europa). Behalve naar deze patroonheilige verwijst hij ook expliciet naar een uitspraak van zijn naamgenoot en voorganger Benedictus XV die tijdens de Eerste Wereldoorlog het geweld veroordeelde als een “zinloze slachtpartij” en die – zoals gezegd – na die oorlog een visie op de internationale betrekkingen had die sterk overeenkwam met die van de Amerikaanse president Wilson. Dat zal katholieken als Weigel niet gelukkig maken. Ook van deze paus hoeft hij geen terugkeer te verwachten naar zijn interpretatie van de katholieke leer van de internationale betrekkingen. De Wilsoniaanse traditie lijkt ook bij Benedictus XVI in goede handen!

Noten

1. Archbishop Jean-Louis Tauran (2002), *Presence of the Holy See in the International Organizations,* Lecture at Catholic University of the Sacred Heart, Milan, 22 April. Zie: <www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/documents/rc_seg-st_ doc_20020422 >.
2. *Ibid*.
3. In die periode was aartsbisschop Pacelli, de latere paus Pius XII een van de belangrijkste Vaticaanse diplomaten. Hij onderhandelde onder meer over het Concordaat met Duitsland.
4. Toespraak van paus Johannes Paulus II tot het Corps Diplomatique bij het Vaticaan (9 januari 1995). Zie: <www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1996/documents/hf_jp->.
5. Tauran (2002).
6. Weigel, G. (2004), World order: What Catholics forgot, *First Things,* 143, pp. 31-38. Hier is gebruik gemaakt van de publicatie op <print.firstthings.com/ftissues/ft0405/articles/weigel.html>.
7. Morgenthau, H. (1948/1978), *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace,* New York: Knopf.
8. In dit verband stelt Weigel onder meer de vraag hoe drie staten die puur vanuit een amorele Realpolitik handelen (Frankrijk, Rusland, China) tot een moreel aanvaardbaar standpunt kunnen komen.
9. De hier aangehaalde Nederlandstalige citaten zijn ontleend aan de website <www.rkdocumenten.nl>.
10. Magister, S. (2005), *Peace and War, The Vatican's Geopolitics,* zie: <www.chiesa.espressonline.it/printDettaglio,jsp?id=43322&eng=y>.
11. Paus Johannes Paulus II (1983), Boodschap ter gelegenheid van de Tweede Speciale Zitting van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties over ontwapening, *Archief van de Kerken*, 38, 7, p. 3.
12. *Gagner la paix: déclaration de l'Assemblée plénière de l'épiscopat français,* Paris: Le Centurion, 1983.
13. *The Challenge of Peace. God's Promise and Our Response. The US Bishops' Pastoral Letter on War and Peace in The Nuclear Age,* Londen: SPCK, 1983.
14. *Vrede en gerechtigheid. Brief van de Nederlandse bisschoppenconferentie over de kernbewapening,* Utrecht, 1983.
15. Paus Benedictus XVI (2005), *In de waarheid van de vrede.* Boodschap voor de 39e wereldvredesdag 2006; <www.rkdocumenten.nl>.
16. Paus Paulus VI, *Toespraak tot de 20e Algemene vergadering van de Verenigde Naties*, 4 oktober 1965; <www.rkdocumenten.nl>.
17. Magister (2005).
18. Benedictus XVI (2005); <www.rkdocumenten.nl>.